

EUFEMISMELE DISFEMISTICE ȘI DISFEMISELE EUFEMISTICE

Oxana CHIRA, dr., lect. univ.,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Zusammenfassung: Neben zahlreichen konventionellen Euphemismen, die unsere Alltagssprache meist unterbewusst dominieren, sind auch viele andere Sachgebiete, vor allem der Bereich der Politik, von der euphemistischen Redeweise bestimmt. In dem vorliegenden Artikel sollen der Euphemismus und seine Gegenstrategie, der Dysphemismus, behandelt werden, sowie der Wortschatz des Rumänischen auf seine Subjektivität hin überprüft werden. Zahlreiche wissenschaftliche Arbeiten sind dem Thema 'Euphemismus', oft in Zusammenhang mit dem Dysphemismus, gewidmet.

Schlüsselwörter: *Dysphemismus, Euphemismus, Tabus, Ersatzmittel, Kommunikation.*

Termenul *disfemism* este utilizat din punct de vedere cronologic mai întâi de Da Silva Correira în „O eufemismo e o disfemismo na língua e na literatura portuguesa”, într-un curs din Universitatea Lisboa, după care este preluat de autorii Keith Allan și Kate Burridge, care îi conferă sensul următor: „A dysphemism is an expression with connotations that are offensive either about the denotatum or to the audience, or both and it is substituted for a neutral or euphemistic expression for just that reason” [2, p. 26]. Autorii explică originea termenului: la fel ca eufemismul provine disfemismul din greacă, doar că elementul de compunere nu este *eu* – „bine”, ci *dys* – „rău”. Cercetătorii Keith Allan și Kate Burridge și-au dedicat activitatea lor de cercetare studiului mecanismelor eufemismului și disfemismului, publicând un număr impresionant de studii, din care cităm doar câteva: Keith Allan și Kate Burridge: *Euphemism and Dysphemism: Language Used as a Shield and Weapon*, *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*, *Euphemism, Dysphemism, and Cross-Varietal Synonymy*; K. Allan: *Body Parts and Animals, Natural Language Semantics*, Burridge solo: *Is Political Correctness a Euphemism for Euphemism? Cei doi cercetători abordează problematica eufemismului și a disfemismului într-un context mai amplu, accentuând importanța contextului cultural și a psihologiei colective care generează aceste fenomene în limbă. În ceea ce privește termenul eufemism, cercetat prin prisma pragmatică, observăm în definiția lui Allan&Burridge relația cauză-efect, demonstrând că este o exprimare nepotrivită, precum a evita un sentiment de jenă, fie pentru receptorii mesajului, fie pentru locutor. Tot aici autorii subliniază că eufemismul este „un mijloc de atenuare a unui act potențial amenințător și disfemismul ca un act ame-nințător” [2, p. 11].*

Cercetând proveniența disfemismelor, observăm că unele sunt eufemisme care s-au uzat și au degradat, iar altele sunt cuvinte care au avut totdeauna o conotație negativă. Prin urmare, eufemismul s-ar situa de partea politeții lingvistice, pe când disfemismul s-ar plasa de partea opusă, deci a nepoliteții lingvistice. Autorii propun, în această ordine de idei, doi termeni de eufemism disfemistic și disfemism eufemistic.

Acest termen este definit și utilizat de alți autori, care îi conferă același sens precum O. S. Ahmanova în „Словарь лингвистических терминов“, Robert M. Adams în „Soft Soap and the Nitty-Gritty“, Simon Hoggart în „Politics“, L. Seiciuc în „Eufemismul în română și în alte limbi romanice“, C. Wanzeck în „Lexikologie“. Disfemismele sunt cercetate în limba română în teza doctorandei Cătălina Popescu, care explică termenul disfemism opus eufemismului. Din păcate, disfemismul nu se atestă în dicționarele explicative, și nici în „Dicționarul de științe ale limbii“ (DȘL) nu regăsim acest termen.

Este de menționat faptul că vorbitorul cu ajutorul disfemismului are șansa de a elibera emoțiile și de a nu controla orice cuvânt expus, deci disfemismele descătușează relațiile între vorbitor și interlocutor. Cât privește disfemismul în lumea științifică, inclusiv în cea lingvistică, se recunoaște termenul *vulgarism*. Cacofemismele denumesc termeni ofensivi și vulgari. Acest termen rămâne neatestat în dicționarele limbii române, însă în dicționarele limbii engleze și germane explicative se face trimitere la raportul dintre disfemism și cacofemism. Diferența dintre cacofemism și disfemism totuși este vizibilă, deoarece disfemismul mai are șansa să se transforme în eufemism, pe când cacofemismul rămâne în poziția sa. De exemplu: „Lasă-l, mamă, că a venit cam obosit. Cred ca e beat criță? Nu, mamă, e obosit. Ce îmi zici tu, Ileana, e beat porcul”. Legătura dintre disfemism și cacofemism constă în aceea că ambii termeni sunt neplăcuți. Disfemismul nu are intenția de a ofensa interlocutorul, dar inconștient îl poate ofensa. Cacofemismul însă are intenția directă de a ofensa interlocutorul. Termenii vulgari, altfel zis, cacofemismele utilizate în discurs fie ca formă de protest, fie cu scopul de a ofensa, sunt semne primare, aflate sub interdicție de limbaj din cauza caracterului lor obscen, și care generează eufemisme. În ciuda tuturor interdicțiilor, cacofemismele au o frecvență ridicată în actele de vorbire, datorită expresivității lor, ce provine tocmai din satisfacția încălcării interdicției, adică din dorința vorbitorului de a se individualiza în societate.

În contextul problematicii abordate, amintim și de constatarea cercetătoarei Irina Condrea referitoare la faptul că „stilul colocvial, familiar își lărgeste tot mai mult aria de circulație scrisă, în special în ultimii ani, ca reacție și ca opoziție față de formele rigide ale textelor oficiale din perioada sovietică și ca o manifestare a libertății de exprimare și a dorinței de a părăsi canoanele oficiale ale textului scris în favoarea unei exprimări mai familiare și mai apropiate de limbajul vorbitorilor simpli” [5, p. 89]. Totodată, trebuie să menționăm că tendința spre eufemizare se dezvoltă concomitent cu o altă tendință diametral opusă – cea spre disfemizare (vulgarizare, abrutizare) a vorbirii (pentru alte detalii, a se vedea [7, p. 412]).

O sursă de apariție a disfemismelor o constituie deraierea lexicală, care poate da naștere eufemismelor disfemistice, cum ar fi *pană*, *pisici*, *pui*, *picioar* – termeni care, prin forma lor, nu sunt ofensivi, dar care ofensează prin atitudinea vorbitorului și prin referentul la care trimit (organul sexual): „Directorul teatrului își bagă piciorul” (*Publika.md*, vizitat 29.06.2011, ora 23.35). Acest procedeu este deseori utilizat la crearea expresiilor blasfemice de tipul *Ce pușca mea?*; *Ce puii mei vreți?* etc. Atât inițiala p, cât și contextul și intonația garantează recuperarea sensului termenilor de către receptor. Aceeași inițială p din lexelele „popor” este schimbat în b, având o conotație disfemistică, sens explorat în nuvela „Boborul” de Ioan Luca Caragiale și reluat de presă: „Boborul se obișnuiește foarte rapid cu traiul bun” (*Lumea*, 2010, nr. 6, p. 17).

Deraierile lexicale reprezintă un fenomen lexical realizat conștient de un vorbitor în vederea eufemizării exprimării. Drept rezultat apar așa-zisele eufemisme paronimice: *a defecta* pentru „a dezerta”, *a-și retrage curvinele* pentru „a-și retrage cuvintele false”, *a de-bila* pentru „a debita”. În această categorie putem încadra substituirea unui cuvânt vulgar cu altul, chiar dacă termenii nu mai au în comun decât prima silabă sau sunet (de exemplu, *du-te în pisici*, *a trimite în Petrea Mărinescu*, *băga-mi-aș piciorul*). Așa cum arată R. Zafiu, „unele substituiri eufemistice sunt foarte stabile și transparente (de exemplu, *cacao* în *a se face de cacao*)” [11, p. 82].

O altă sursă de apariție a eufemismelor o constituie lexicul regional. Cu cât aria de extindere a eufemismului este mai mică, cu atât mai puține șanse sunt ca eufemismul respectiv să fie decodat pe un alt teritoriu. Printre seriile sinonimice eufemistice, termenii din lexicul regional ocupă poziția între disfemism și eufemism ironic. Fiind specifici doar unei comunități, aceste eufemisme sunt de neînțeles pentru alte grupuri de vorbitori: *mădular*, *știulete*, *melesteu* etc.

Uneori, împrumuturile se impun în limbaj, ajungând să înlocuiască termenul care a denumit inițial conceptul în limba română. Când eufemismul devine disfemism, un alt eufemism îi ia locul, formându-se, în felul acesta, un lanț de sinonime eufemistice: *preliu-bodeai*, *erotoman*, *Don Juan*, *playboy*, *Alfons* etc. Cauza substituției constă în pierderea caracterului eufemistic și în asocierea termenului împrumutat cu realitatea la care se referă.

Un alt eufemism care s-a transformat rapid în disfemism – *handicapat* – a fost înlocuit prin eufemismul *dizabilitat* (< engl. disability), care are funcția eufemistică și în limba sursă: „Situația persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova” (<http://www.statistica.md>, vizitat 12.09.2014). De cele mai multe ori, acest eufemism este însoțit de determinative pentru a se specifica tipul de dizabilitate (evitându-se, în același timp, denumirea directă a defectului): „Copiii cu dizabilități de vedere și auz au, de peste zece ani, un susținător: fundația Light into Europe, care organizează vineri evenimentul Bonfire Nights Party 2011, cu scopul de a strânge fonduri pentru micuți” (www.adevarul.ro, vizitat 3.11.2011).

Aceste cuvinte, folosite cu valoare eufemistică, se află într-un plin proces de disfemizare. De altfel, printr-un proces similar au trecut și calcurile din limba rusă: *pe baze obștești* (< rus. на общественных началах) pentru „fără remunerare, gratis”: „Dezvoltarea muncii de partid pe baze obștești” [4]; *forțe pacificatoare* (< rus. миротворческие силы) pentru „ocupanți”: „Ana Guțu a inițiat la APCE o declarație privind înlocuirea actualului format de forțe pacificatoare de pe Nistru cu o misiune civilă internațională” (www.pl.md, vizitat 07.11.2014). Eufemismul capătă, într-o primă fază, nuanțe ironice, pentru ca mai târziu să devină de multe ori disfemism. Eufemismul ironic și disfemismul au valoare stilistică prin expresivitatea afectivă a celor implicați în actul de comunicare, să exprime o notă ironică: *urâciune* „ciumă”, „holeră”; *slăbiciune* (a avea slăbiciune la femei/la băut) „a fi afemeiat”, „a fi bețiv”. Prefixoidele de intensitate *ultra-*, *super-*, *supra-*, *trans-*, *non-* creează eufemisme ironice și ocazionale care treptat se transformă în disfemisme când intră în relație cu un semn ce are conotații negative: „X ar trebui să încheie un acord de дружбă cu ultra-demagogul Jirinovski” (<http://unimedia.info>, vizitat 13.03.2013).

Aceste clase de eufemisme sunt relativ instabile, deseori migrarea unui element dintr-o clasă în altă învecinată persistă, mai ales în situațiile concrete de comunicare lingvistică. Astfel, putem conchide pe bună dreptate că nu există eufemisme absolute, disfemisme absolute. Sintetizând cele spuse mai sus, putem constata anumite divergențe în privința statutului eufemismelor, ce vizează determinarea particularităților lor, stabilirea criteriilor de delimitare a lor de fenomenele glotice limitrofe, evidențierea cauzelor de apariție a lor

etc. Totodată, ținem să remarcăm faptul că disfemismul se opune eufemismului, altfel zis, acesta este un procedeu prin care se utilizează un cuvânt tabu ori se creează un tabu ocazional dintr-un semn neutru cu scopul de a atenta la pudoare, la sensibilitatea receptorului sau de a ofensa, de a insulta, de a scandaliza, de a șoca.

Bibliografie:

1. ADAMS, Robert M. *Soft Soap and the Nitty-Gritty*. The Norton Reader. Ed. Arthur M. Eastman. New York: Norton, 1988. p. 288-297.
2. ALLAN, Keith, BURRIDGE, Kate. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*, Oxford University Press, USA, 1991. 263 p.
3. BIDU-VRĂNCEANU, Angela ș.a. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Editura Nemira, 2005. 608 p.
4. BOLD, Ion. *Dezvoltarea muncii de partid pe baze obștești*. București: Editura Politică, 1968. 77 p.
5. CONDREA, Irina. *Curs de stilistică*. Chișinău: Editura CEP, USM, 2008. 196 p.
6. HOGGART, Simon. *Politics*. In: Enright, D. J. (ed.) *Fair of Speech. The Uses of Euphemism*. Oxford: Oxford University Press, 1986, p. 174–184.
7. *Lexicologia practică a limbii române*. Red. resp.: Vasile Bahnaru. Chișinău, [S.n.] (Professional Service), 2013. 490 milesteu p.
8. POPESCU, Cătălina. *Eufemismele și disfemismele în discursul public*. Rezumatul tezei de doctorat. Universitatea București, 2009. 21 p.
9. SEICIUC, Lavinia. *Un alt fel de a nu spune: Eufemism și disfemism în limbile romanice*, Suceava: Editura Universității „Stefan cel Mare“, 2011. 277 p.
10. WANZECK, Christiane. *Lexikologie: Beschreibung von Wort und Wortschatz im Deutschen*. UTB: Vandenhoeck&Ruprecht, 2010. 191 p.
11. ZAFIU, Rodica. *101 cuvinte argotice*. București: Editura Humanitas, 2010. 380 p.
12. АХМАНОВА, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 686 с.